

Матеріали і дослідження
з археології Прикарпаття і Волині.
Вип. 15. 2011. С. 371–375.

Марія ВОЙТОВИЧ

АРХЕОЛОГІЧНІ ЗНАХІДКИ ДОБИ БРОНЗИ ІЗ БЕЛЗЬКОГО ШКІЛЬНОГО МУЗЕЮ

У краєзнавчому музеї середньої школи м. Белз Сокальського району зберігається цікава колекція археологічного матеріалу. Незважаючи на відносно невелику кількість експонатів, у ньому зібрано знахідки різних хронологічних періодів із території міста та його околиць. Зокрема, нашу увагу привернули чотири керамічних посудини, що можуть бути віднесені до ранньобронзового часу. Метою роботи є введення в науковий обіг вищезазначених керамічних виробів.

Проте, перш ніж розпочати огляд матеріалів, слід коротко зупинитись на історії дослідження цієї території, оскільки місто Белз та його околиці здавна перебувають у полі зацікавлень науковців. Ще у 1932 р. Л. Чачковський провів обстеження Белза, на основі яких зробив детальний топографічний план княжого міста [Чачковський, 2004, с. 150]. Але перші археологічні розкопки провів Я. Пастернак. Свої роботи він розпочав у 1935 р. на “Замочку” – городищі, що розміщене на незначному підвищенні над р. Солокією [Пастернак, 1961, с. 648]. У цьому році йому вдалося відкрити залишки дерев’яної дороги та отримати важливі матеріали княжих часів [Петегирич, 2006, с. 68–69]. У наступному році дослідження проведено в урочищі “Клименщина”, що розміщене на підвищенні правого берега р. Солокія. Тут виявлено підвалини монастиря та зафіксовано 37 тілопокладених поховань, орієнтованих головами на захід. Нетрадиційним виявилось одне з поховань, де, як зазначає сам дослідник, “...голова покійника, мабуть монаха, лежала на камені такої ж величини як голова...”, що є характерним для поховального обряду василіан [Пастернак, 1961, с. 649]. Дослідження в урочищі “Монастирище” Я. Пастернак проводив у 1938 р. Тут, у закладеному розкопі також знайдені кістяки (34) із подібним до поховань на “Клименщині” обрядом захоронення [Коваль, Миронюк, 2006, с. 81].

Подальші дослідження продовжив у 1970-х роках В. Петегирич. Археологічні роботи дослідник проводив переважно на Замочку, де вперше на давньоруських пам’ятках в межах Галицько-Волинської землі вдалося зафіксувати залишки зрубних будівель [Петегирич, 1982, с. 10]. Окрім цього, роботи проводились в урочищах “За рікою” (1981) та “Трійця” (1988). Окрім масового матеріалу XII–XIII ст. тут виявлено нижні культурно-хронологічні шари, представлені знахідками культур – лендельської, лійчастого посуду [Петегирич, 1989, с. 3] та тшинецько-комарівської [Петегирич, 1982, с. 3].

Завдяки діяльності Белзького історико-краєзнавчого заповідника археологічні дослідження на території міста відновлені з 2003 р. Роботи були зосереджені при церкві св. Параскеви – єдиної сакральної дерев’яної пам’ятки Белза, що розміщена на колишньому Люблінському передмісті [Петрик та ін., 2004, с. 33]. У 2006 р. у зв’язку з реставраційними роботами археологічні дослідження були проведені у вівтарній частині церкви. Потрібно зазначити, що у закладеному розкопі виявлено, окрім матеріалу XIV–XVIII ст., крем’яний наконечник стріли, що датується першою чвертю II тис. до н. е. та може відноситись до межановіцької культури [Лазурко, 2007, с. 290–293]. Загалом археологічні дослідження останніх років проводились на території середмістя та Люблінського передмістя на пам’ятках архітектури [Лазурко, 2006, с. 275].

Опис керамічного матеріалу

На території міста Белз у 1980 р. в урочищі Замочок при невідомих обставинах виявлена амфора (Белзький шкільний музей ін. № 111, 406). Поверхня посудини вкрита численними слідами від згладжування віхтем трави чи соломи, від чого утворились горизонтальні смуги-подряпини. Посудина цеглясто-сірого відтінку, місцями темно-сірого, а в зламі – сірого.

Товщина стінок становить 6–7 мм. Випал неоднорідний, на що вказує плямисте забарвлення поверхні. Керамічна маса із домішкою значної кількості шамоту, органіки та незначної кількості жорстви. Дно амфори плоске, діаметр – 15 см. Тіло яйцеподібне, максимально випукле в центральній частині (фото 15). Шийка циліндрична, висока, краї заокруглені, злегка відхилені назовні. На краях нанесені два невеликі наліпи із вертикальним отвором в центрі: діаметр отвору становить 5 мм. При переході шийки в тіло посудини навхрест наліпам прикріплені дві дугоподібні, овальні в перетині ручки (“псевдовушка”). Уся поверхня ручок вкрита відбитками шнура. Верхня частина посудини орнаментована горизонтальними відтисками шнура, що покривають усю циліндричну шийку, а також п’ятьма горизонтальними рядами вертикальних насічок. Нижче нанесена “хвилячка”, виконана мотузкою. Діаметр вінець амфори становить 17 см. Загальна висота виробу – 32 см.

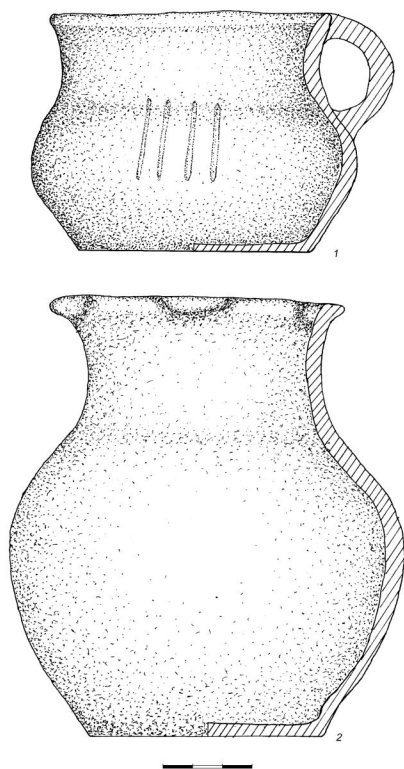

Рис. 1. Белз, урочище Монастирище. Керамічні вироби

Fig. 1. Belz, Monastyrysche Place. Ceramic ware

тісто добре вимучене, із домішкою піску. Випал добрий. Зовнішня поверхня старанно залощена, внутрішня – заглажена, шершава. Вінця відхилені назовні, краї злегка заокруглені. На краях вінець прикріплені чотири пластичні наліпи, що мають каплеподібну форму. Діаметр вінець – 9 см. Шийка добре виражена, ввігнута, плавно переходить у випукле тіло горщика. Денце плоске діаметром 9 см. Висота посудини становить 14 см.

Такі ж горщики є досить розповсюдженим типом посуду у межановіцькій культурі, що з’являється у ранній фазі цієї культури [Kadrow, Machnik, 1997, s. 41] та набуває широкого розповсюдження у класичній фазі [Бунятян, 2008, с. 16]. Проте форми із гудзиками у верхній частині посуду трапляються і на пам’ятках інших культур [Ткач, 2007, с. 580–581]. Зокрема, на пам’ятках городоцько-здовбицької – Городок [Свешников, 1964, с. 129], Хрінники

Найближчі аналогії для описаного матеріалу знаходимо насамперед у керамічних комплексах стжижовської культури. Такі характерні ознаки керамічного посуду як традиція оздоблення глиняних виробів “розчосами” трави та багата орнаментация посудин відбитками шнура та насічками, які утворюють складні композиції, притаманні саме їй [Свешников, 1990, с. 70; Конопля, 1997, с. 103–104; Охріменко та ін, 2007, с. 448, 454]. Тому вважаємо, що вищезгадану посудину необхідно віднести саме до стжижовської культури. Подібні за формою та складом тіста амфори виявлені на пам’ятках Дубно–Волиця 2 [Самолук, 2007, с. 59], Зозеві [Свешников, 1971, с. 298] та Гребенне [Polańska, 1998, s. 81], що належать до першого типу амфор, за класифікацією І. Свешнікова [Свешников, 1974, с. 128]. Схожі амфори відомі і на пам’ятках городоцько-здовбицької культури [Свешников, 1961, с. 64], проте їх поверхня “не розчесана”, що свідчить тільки про схожі традиції у виготовленні форм посуду та орнаментации.

Друга посудина виявлена в урочищі Монастирище на глибині 0,5 м у 1980 р. (рис. 1, 2). Це невеликий горщик коричнево-сірого кольору (БШМ ін. № 305). Керамічне

[Пелешишин, 1998, с. 163] та стжижовської – Валентинів [Пелешишин, 1966, с. 81–82; 1971, с. 97–98], Коршів [Свєшніков, 1974, с. 128].

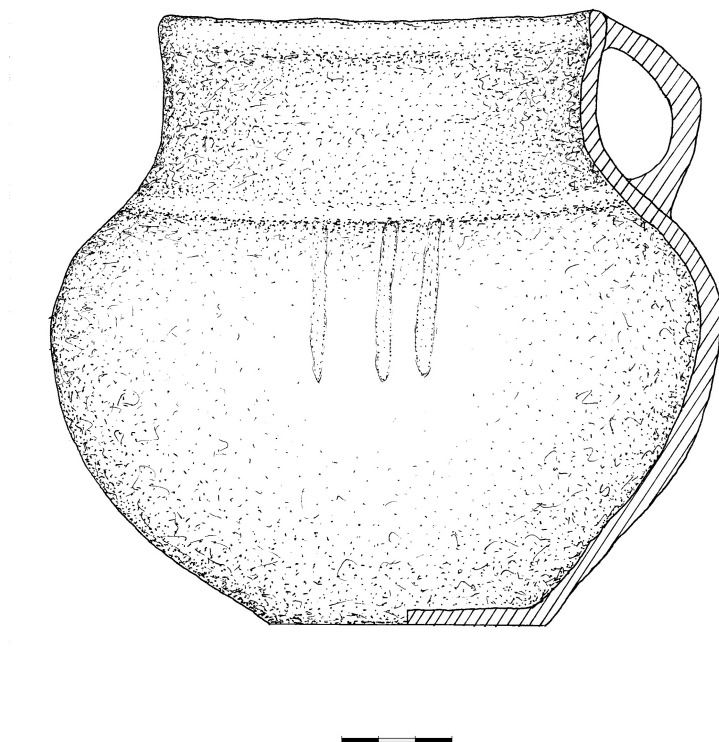

Рис. 2. Белз. Кераміка
Fig. 2. Belz. Ceramics

краю вінець, інший – до плічок. Черпак орнаментований чотирма парами вертикальних прокреслених смуг. Дві з них склались із трьох смуг, інші – із чотирьох. Орнамент розпочинався на шийці, а закінчувався на максимальній випуклості посудини. Пари смуг нанесені навхрест, одна з яких розміщена під ручкою. Висота виробу – 8,5 см.

Загалом черпаки є типовою формою для багатьох культур раннього періоду бронзового часу. Для цього виробу найбільш точні аналогії знаходимо на поселеннях межановіцької культури [Kadrow, Machnik, 1997, s. 31–34]. Орнаментація є дещо атиповою, проте керамічна маса характерна загалом для межановіцької культури.

Місце виявлення останнього виробу невідоме (рис. 2). Це черпакоподібна посудина сіро-коричневого кольору з темно-сірими плямами (БШМ ін. № 307). Випал добрий, у зламі чорного кольору. Керамічне тісто із домішкою піску та органіки. Внутрішня поверхня заглажена, в нижній частині збереглися вертикальні сліди від залощення. Вінця прямі, краї злегка заокруглені та відхилені назовні. Діаметр вінець – 12 см. Шийка циліндрична, що плавно переходить у випукле, злегка сплюснуте тіло посудини. Денце плоске, ледь ввігнуте до середини. Діаметр денця – 7 см. Ручка петельчаста, у перетині підпрямокутна. На шийці черпака нанесений горизонтальний валик, від якого відходять чотири групи вертикальних рельєфних стрічок, у кожній з яких – три валики. Одна сторона стінки посудини пошкоджена. Висота виробу – 15 см.

Пластична орнаментація у вигляді вертикальних, рідше горизонтальних, наліпив є типовим явищем у пізній фазі межановіцької культури на території сучасної Польщі [Kadrow, Machnik, 1997, s. 125–129]. Подібні знахідки відомі і на теренах Іваничівського району

Ще один керамічний виріб – черпак, що походить із цього урочища, був випадково виявлений школяркою у 2002 р. (рис. 1, 1). Тут після сильних дощів у заплаві р. Річиця утворилась яма, у якій знайдено посудину. Згодом знахідку передано на зберігання до шкільного музею м. Белз (БШМ ін. № 311). У профілі черпак S-подібної форми. Верхня частина поверхні сіро-коричневого кольору, нижня – темно-сірого. Випал неоднорідний. Керамічне тісто із вмістом піску. Зовнішня поверхня дуже залощена, внутрішня – заглажена, проте шершава. Вінця помірно відхилені назовні, краї яких заокруглені, діаметр становить 9,5 см. Шийка ввігнута, плавно переходить у тіло посудини, що злегка сплюснуте. Денце плоске, доволі широке, тонкостінне. Діаметр денця – 8 см. Ручка петельчаста, стрічкова. Один бік прикріплений до

Волинської області. Так, біля с. Лежниця виявлено декілька посудин, що орнаментовані подібним чином, а одна з них майже ідентична до описаної [Пелешишин, Михальчишин, с. 91–92; Kadrow, Peleščyšin, 1999, s. 208–209]. Тому з огляду на форму та орнаmentaцію посудини найбільш доречно віднести її саме до пізньої фази межановіцької культури.

Таким чином, можна висунути припущення, що представлений матеріал належить до періоду ранньої бронзи, можливо, до стжижовської та межановіцької культур. Важливим є локалізація пам'яток, оскільки цілі форми посудин вказують на існування місць захоронень чи цілих могильників. Необхідно провести розвідувальні археологічні дослідження у м. Белз та його околицях для з'ясування точної локалізації пам'яток.

ЛІТЕРАТУРА

Бунятян К.

2008 Городоцько-здовбицька культура: проблемна ситуація // Археологія. – № 3. – С. 10–20.

Коваль І., Миронюк І.

2006 Ярослав Пастернак – дослідник старожитностей України. – Івано-Франківськ. – 144 с.

Коноля В.

1997 Старожитності Волині. – Львів. – 232 с.

Лазурко О.

2006 Археологічні дослідження на території Белзького заповідника // АДЛУ. – Вип. 9. – С. 269–275.

2007 Датування церкви Параскеви в Белзі за матеріалами археологічних досліджень // МДАПВ. – Вип. 11. – С. 287–294.

Охріменко Г., Кучинко М., Скляренко Н., Шовкович І.

2008 Особливості стжижовської культури Волині та волинського Полісся // Олександр Цинкаловський та праісторія Волині. – Луцьк. – С. 425–456.

Пастернак Я.

1961 Археологія України. – Торонто. – 791 с.

Пелешишин М.

1966 Розкопки на хуторі Валентинів (с. Шепель) Волинської області, у 1965 р. // XLV наукова конференція, присвячена підсумкам науково-дослідної роботи університету за 1965 р. Тези доповідей. Суспільно-економічні, історичні, юридичні, педагогічні науки. 11–16 квітня 1965 р. Львів. – С. 81–82.

1971 Нові поселення стжижовської культури на Волині // Археологія. – Київ. – Вип. 1. – С. 89–103.

1998 Деякі питання історії племен культури шнурової кераміки у міжріччі Горині і Стиру // Волино-Подільські археологічні студії. – Вип. I. – Львів. – С. 160–172.

Пелешишин М., Михальчишин І.

1987 Нові пам'ятки культури шнурової кераміки у верхів'ях Західного Бугу // Археологія. – № 59. – С. 90–92.

Петегирич В.

1982 Звіт про роботу Белзького загону Львівської обласної археологічної експедиції Інституту суспільних наук АН УРСР в 1981 р. – Львів. – 34 с.

1989 Звіт про роботу Сокальської госпдогвірної археологічної експедиції у 1988 р. – Львів. – 30 с.

2006 Белзька земля у дослідженнях Ярослава Пастернака // Белз і Белзька земля. – Белз. – Вип. II. – С. 67–70.

Петрик В., Івановський В., Лазурко О., Рибчинський О.

2004 Археологічні дослідження в Белзі 2003 року // Белз і Белзька земля. – Белз. – Вип. I. – С. 33–40.

Самолук В.

2007 Поселення стжижовської культури на р. Іква на Волині // Археологія. – № 3. – С. 58–72.

Свешников И.

- 1961 Памятники культуры шнуровой керамики у с. Здолбица (УССР) // КСИА. – Вып. 85. – Москва. – С. 55–65.
1964 Поселения культуры шнуровой керамики у с. Городок Ровенской области // КСИА. – Москва. – Вып. 97. – С. 127–134.
1990 Культуры шнуровой керамики // Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья. Энеолит бронза и раннее железо. – Киев, 1990. – С. 49–75.

Свешніков І.

- 1971 Культури шнурової кераміки західної частини УРСР // Археологія Української РСР. – Київ. – С. 292–308.
1974 Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III – на початку II тисячоліття до нашої ери. – Київ. – 208 с.

Ткач В.

- 2008 Пам'ятки доби ранньої бронзи в середній течії р. Іква (культури шнурової кераміки) // Олександр Цинкаловський та праісторія Волині. – Луцьк. – С. 571–709.

Чачковський Л.

- 1937 Княжий Белз // Белз і Белзька земля. – Белз, 2004. – Вип I. – С. 145–152.

Kadrow S., Machnik J.

- 1997 Kultura mierzanowicka. Chronologia, taksonomia i rozwój przestrzenny // Prace komisji archeologicznej. – № 29. – Kraków. – 196 s.

Kadrow S., Pelešczyński M.

- 1998 Materiały kultury mierzanowickiej z dorzecza Górnego Bugu // Sprawozdania archeologiczne. – T. 51. – S. 191–210.

Polńska M.

- 1999 Badania ratownicze cmentarzysk kultury strzyżowskiej w Hrebennem, woj. zamojskim // Archeologia Polski Środkowowschodniej. – T. III. – Lublin–Chełm–Zamość. – S. 78–85.

Maria VOJTOVYCH

ARCHAEOLOGICAL FINDS OF BRONZE AGE FROM BELZ SCHOOL MUSEUM

Four ceramic vessels from period of Early bronze Age from Belz suburbs are analysed at the article. Now they are preserved in collection of Belz school museum. Description of finds is presented and their cultural and chronological belonging is determined.